

राज्यात महाराष्ट्र तांत्रिक वस्त्रोद्योग
अभियान राबविणेबाबत..

महाराष्ट्र शासन
सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग,
शासन निर्णय क्र. धोरण २०२३/प्र.क्र.८१/टेक्स-५
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक:- १७ जानेवारी, २०२५

वाचा :- शासन निर्णय, सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभाग क्र. धोरण-२०२३/प्र.क्र.८१/टेक्स-५,
दि.०२ जून, २०२३.

प्रस्तावना :-

नवोन्मेषाला चालना देण्यासाठी, औद्योगिक विकासासाठी आणि विविध क्षेत्रांतील बहुआयामी गरजा पूर्ण करण्यासाठी भारतातील तांत्रिक वस्त्रोद्योगाला सर्वोच्च महत्त्व आहे. सदर क्षेत्र असंख्य उद्योगांचा पाया तयार करते, तसेच कृषी क्षेत्रामध्ये क्रांती घडवून आणणे, आरोग्यसेवांचा दर्जा उंचावणे, पायाभूत सुविधा वाढवणे आणि स्वयंचलीत तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रातील प्रगतीला चालना देण्यासाठी एक महत्त्वपूर्ण घटक म्हणून काम करते. भारतातील तांत्रिक वस्त्रोद्योगाची व्याप्ती पातळी केवळ ५-१०% इतकी आहे, जी विकसित देशांमध्ये दिसणाऱ्या ३०-७०% व्याप्ती पातळीच्या तुलनेत लक्षणीयरित्या कमी आहे.

ही तफावत भरून काढण्यासाठी आणि जागतिक तांत्रिक वस्त्रोद्योग क्षेत्रात भारताला अग्रेसर बनवण्यासाठी केंद्र शासनाने राष्ट्रीय तांत्रिक वस्त्रोद्योग अभियान (एन.टी.टी.एम) , उत्पादन संलग्न प्रोत्साहन योजना (पी.एल.आय.) यासारखे अनेक उपक्रम हाती घेतले आहेत, ज्यांचा उद्देश स्थानिक उत्पादनाला प्रोत्साहन देणे आणि वस्त्रोद्योगाची एकूण मूल्यसाखळी वाढवणे हा आहे. राष्ट्रीय तांत्रिक वस्त्रोद्योग अभियानाने नाविन्य, संशोधन आणि विकास, बाजारपेठ निर्मिती, आंतरराष्ट्रीय तांत्रिक भागीदारी, गुंतवणुकीला प्रोत्साहन आणि 'मेक इन इंडिया' उपक्रम लक्षणीयरित्या सक्षम केले आहेत.

विपुल संसाधने, कुशल मनुष्यबळ आणि भारतीय वस्त्रोद्योग क्षेत्रातील महत्त्वपूर्ण योगदान यामुळे महाराष्ट्र राज्य तांत्रिक वस्त्रोद्योगात राष्ट्रीय नेतृत्व म्हणून उदयास येण्यासाठी सज्ज आहे. महाराष्ट्र तांत्रिक वस्त्रोद्योग अभियानाची राष्ट्रीय तांत्रिक वस्त्रोद्योग अभियानाच्या एकूण उद्दीष्टांशी

सांगड घालण्याचे उद्दीष्ट आहे, जेणेकरून तांत्रिक वस्त्रोद्योग उत्पादनांच्या निर्मितीसाठी आणि त्यांच्या वापराला प्रोत्साहन देण्यासाठी व्यापक धोरण तयार करण्यावर लक्षणीय प्रभाव पडेल. तांत्रिक वस्त्रोद्योग उत्पादनांचे स्थानिक उत्पादन वाढवणे, बाजारपेठेतील त्यांची मागणी वाढवणे आणि निर्यातीला प्रोत्साहन देणे हे या अभियानाचे उद्दीष्ट आहे.

दि.३० मे, २०२३ रोजीच्या मंत्रिमंडळ बैठकीत “एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरण, २०२३-२८” ला मान्यता देण्यात आली होती. त्यानुसार दि.०२ जून, २०२३ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरण, २०२३-२८ जाहीर करण्यात आलेले आहे. सदर धोरणामध्ये नमूद केल्यानुसार राज्यात महाराष्ट्र तांत्रिक वस्त्रोद्योग अभियान सुरु करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:-

वरील प्रस्तावनेत नमूद केलेल्या बाबींचा विचार करून राज्यात तांत्रिक वस्त्रोद्योग क्षेत्राला प्रोत्साहन देण्यासाठी महाराष्ट्र तांत्रिक वस्त्रोद्योग अभियान राबविण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे. या अभियानाची ध्येय, उद्दीष्टे आणि घटक पुढीलप्रमाणे असतील:-

२. ध्येय.

२.१ सातत्यपूर्ण नावीन्यता, शाश्वतता आणि स्पर्धात्मकतेला प्रोत्साहन आणि उद्योगातील भागधारकांसाठी भरभराटीची परिसंस्था निर्माण करून तांत्रिक वस्त्रोद्योग क्षेत्रात महाराष्ट्राला अग्रेसर बनविणे.

३. उद्दिष्टे-

३.१ जागतिक दर्जाची तांत्रिक वस्त्रोद्योग उत्पादने आणि सेवा विकसित करून महाराष्ट्राला तांत्रिक वस्त्रोद्योगाचे राष्ट्रीय आणि जागतिक केंद्र म्हणून स्थापित करणे.

३.२ विशेष चाचणी प्रयोगशाळा, संशोधन केंद्रे आणि कौशल्य विकास संस्था इत्यादींसह तांत्रिक वस्त्रोद्योगाच्या निर्मिती आणि विकासासाठी सहाय्य करणाऱ्या अत्याधुनिक पायाभूत सुविधा निर्माण करणे.

- ३.३ तांत्रिक वस्त्रोद्योगात प्रगत यंत्रसामग्री आणि तंत्रज्ञान हाताळण्यास सक्षम असलेले कुशल मनुष्यबळ विकसित करणे.
- ३.४ तांत्रिक वस्त्रोद्योगातील संशोधन आणि विकासाला प्रोत्साहन आणि पाठिंबा देणे.
- ३.५ बाजारपेठेतील प्रवेश सुलभ करणे आणि तांत्रिक वस्त्रोद्योगाच्या संभाव्य उपयोग क्षमतेबाबत जागरूकता वाढवणे.
- ३.६ तांत्रिक वस्त्रोद्योगाला प्रोत्साहन देण्यासाठी अनुकूल परिसंस्था निर्माण करण्यासाठी शैक्षणिक संस्था आणि उद्योग यांच्यातील सहकार्य सुलभ करणे.
- ३.७ तांत्रिक वस्त्रोद्योग उत्पादनांसाठी गुणवत्ता मानके आणि प्रमाणपत्रे स्थापित करणे आणि त्यांना प्रोत्साहन देणे.
- ३.८ शाश्वततेला प्रोत्साहन देण्यासाठी आणि पर्यावरणीय प्रभाव कमी करण्यासाठी तांत्रिक वस्त्रोद्योगात पर्यावरणपूरक उत्पादन प्रक्रिया आणि सामग्रीचा अवलंब करण्यास प्रोत्साहन देणे.

४. महाराष्ट्र तांत्रिक वस्त्रोद्योग अभियानाचे खालील घटक असतील:-

४.१ संशोधन आणि विकास:-

या अभियानांतर्गत तांत्रिक वस्त्रोद्योगातील विविध अनुप्रयोगांसाठी टिकारूपणा, लवचिकता, अग्निप्रतिरोधकता व पर्यावरणस्नेहीपणा यासारख्या वर्धित गुणधर्मांसह नवीन साहित्य विकसित करण्यासाठी संशोधन करण्यास मदत करणे हे उद्दीष्ट आहे. संशोधन व विकासाकरीता वार्षिक रु.५० कोटी इतका निधी उपलब्ध करून दिला जाईल. संशोधन व विकास या घटकामध्ये खालील बाबींचा समावेश असेल:-

- अ) धाग्यांमध्ये सुधारणा करणे, धागे विणणे, विणकाम, बहु-सामग्री बहु-फायबर परस्पर संवाद, CAD CAM आणि CAE आधारित रचना शोध यासह परंतु इतकेच मर्यादित नसलेल्या प्रगत तांत्रिक वस्त्रोद्योग क्षेत्रात नाविन्यपूर्ण संशोधन करणे.

- आ) तांत्रिक वस्त्रोद्योग यंत्रसामग्रीच्या रचना आणि निर्मितीमध्ये संशोधन आणि विकासासाठी सहाय्य प्रदान करणे.
- इ) तांत्रिक वस्त्रोद्योगाच्या सर्व १३ उपघटकांमध्ये अनुप्रयोग आधारित संशोधन आयोजित करण्यास मदत करणे.
- ई) तांत्रिक वस्त्रोद्योगात शाश्वततेला चालना देण्यासाठी, पध्दतींचा वापर करण्यासाठी संशोधन करण्यास मदत करणे.
- उ) अभियान सुकाणू गटाने मान्यता दिलेले इतर कोणतेही प्रगत तांत्रिक/वैज्ञानिक संशोधन करणे.

४.२ कौशल्य विकास आणि प्रशिक्षण:-

तांत्रिक वस्त्रोद्योग क्षेत्रात विविध उपक्रमांद्वारे कुशल मनुष्यबळ निर्माण करणे हे या अभियानाचे उद्दीष्ट आहे. कौशल्य विकास आणि प्रशिक्षण मध्ये खालील बाबींचा समावेश असेल:-

- अ) शैक्षणिक संस्था आणि उद्योग संस्थांमधील सहकार्य सुलभ करणे, जेणेकरून उद्योगांच्या गरजांना अनुरूप अभ्यासक्रम आणि प्रशिक्षण मॉड्युल्स विकसित करता येईल.
- आ) तांत्रिक वस्त्रोद्योग क्षेत्रात कौशल्य विकास प्रमाणित करण्यासाठी आणि रोजगारक्षमता वाढविण्यासाठी प्रमाणपत्र अभ्यासक्रम तयार करणे. यासाठी उत्कृष्टता संस्था व उद्योग क्षेत्रातील तज्ञ यांच्यामध्ये सहकार्य घडवून आणणे
- इ) तांत्रिक वस्त्रोद्योगात वापरल्या जाणाऱ्या प्रगत यंत्रसामग्री आणि उपकरणांचे संचालन आणि देखभाल करण्यावर लक्ष केंद्रित करणाऱ्या विशेष प्रशिक्षण कार्यक्रमांचे संबंधित संस्थामार्फत आयोजन करणे.
- ई) तांत्रिक वस्त्रोद्योगाशी संबंधित स्टार्टअप्स किंवा उपक्रम स्थापन करण्यात स्वारस्य असलेल्या इच्छुक उद्योजकांना मदत करण्यासाठी प्रशिक्षण मॉड्युल्स किंवा इनक्युबेशन कार्यक्रम आयोजित करणे.

उ) प्रत्यक्ष उत्पादनाचे काम करताना कर्मचारी नवीन कौशल्ये शिकू शकतील आणि ते आत्मसात करू शकतील असे नोकरीवरील प्रशिक्षण कार्यक्रम (विशेषतः तांत्रिक वस्त्रोद्योग संकुलामध्ये) राबविणे.

४.३ नावीन्यता, बाजारपेठ निर्मिती आणि प्रोत्साहन:-

तांत्रिक वस्त्रोद्योग नावीन्यतेला चालना देणे, देशांतर्गत आणि जागतिक बाजारपेठांचा शोध घेणे आणि देशातील तांत्रिक वस्त्रोद्योगाच्या वापराला प्रोत्साहन देणे. यामध्ये खालील बाबींचा समावेश आहे:-

अ) उदयोन्मुख कल, संभाव्य अनुप्रयोग आणि तांत्रिक वस्त्रोद्योगासाठी उपयोगात न आणलेल्या बाजारपेठा ओळखण्यासाठी व्यापक बाजार संशोधन आणि विश्लेषण करणे व याद्वारे उद्योगाला अंतर्दृष्टी प्रदान करणे.

आ) तांत्रिक वस्त्रोद्योगाचे विविध क्षेत्रातील फायदे व प्रत्यक्ष उपयोग दर्शविणारे प्रात्यक्षिके व पथदर्शी प्रकल्प (पायलट प्रोजेक्ट) सुरु करणे, त्याद्वारे तांत्रिक वस्त्रोद्योगाचा अवलंब करण्यास आणि बाजारपेठेतील मागणीस प्रोत्साहन देणे.

इ) संशोधन संस्थांकडून तांत्रिक वस्त्रोद्योगात गुंतलेल्या उद्योगांना प्रगत तंत्रज्ञान आणि नवकल्पनांचे हस्तांतरण करण्यास सक्षम करणाऱ्या कार्यक्रमास प्रोत्साहन देणे.

ई) शासकीय विभागांना त्यांच्या कार्यक्षेत्रामध्ये व विविध कार्यात तांत्रिक वस्त्रोद्योगाचा स्वीकार करावा व त्यानुसार अद्ययावत तंत्रज्ञानासाठी वस्त्रोद्योग विभागाला सहकार्य करावे यासाठी त्यांना प्रोत्साहन देणे.

४.४ निर्यातीला प्रोत्साहन-

देशात उत्पादित होणाऱ्या तांत्रिक वस्त्रोद्योगाचा जागतिक बाजारपेठेत ठसा उमटविणे हे या अभियानाचे उद्दिष्ट आहे. यामध्ये खालील बाबींचा समावेश होतो.

अ) संभाव्य निर्यात बाजारपेठा ओळखण्यासाठी आणि तांत्रिक वस्त्रोद्योग उत्पादनांशी संबंधित त्यांच्या विशिष्ट गरजा, प्राधान्ये आणि नियम समजून घेण्यासाठी बाजार संशोधन करणे.

आ) महाराष्ट्राची उत्पादने आणि क्षमता प्रदर्शित करण्यासाठी तांत्रिक वस्त्रोद्योगावर लक्ष केंद्रित करणारे आंतरराष्ट्रीय व्यापार मेळावे, प्रदर्शन आणि उद्योग-विशिष्ट कार्यक्रमांचे आयोजन करणे किंवा त्यात सहभागी होणे.

इ) तांत्रिक वस्त्रोद्योगासाठी निर्यात संधींचा शोध घेण्यासाठी, संपर्क प्रस्थापित करण्यासाठी, संबंध निर्माण करण्यासाठी आणि विविध देश किंवा प्रदेशांना लक्ष्य करण्यासाठी व्यापार प्रतिनिधीमंडळे यांना सहकार्य करणे.

ई) व्यापक जागतिक ग्राहकांपर्यंत पोहोचण्यासाठी ई-कॉमर्स प्लॅटफॉर्म आणि डिजिटल विपणन धोरणांचा वापर करणे, ज्यामुळे तांत्रिक वस्त्रोद्योग उत्पादनांची थेट निर्यातीद्वारे विक्री होऊ शकेल.

उ) जागतिक बाजारपेठेत महाराष्ट्राच्या तांत्रिक वस्त्रोद्योग उत्पादनांची विश्वासार्हता आणि स्वीकृती वाढविण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय स्तरावर मान्यताप्राप्त गुणवत्ता प्रमाणपत्रे आणि मानकांविषयी जागरूकता निर्माण करणे.

५. समित्या-

महाराष्ट्र तांत्रिक वस्त्रोद्योग अभियानाची अंमलबजावणी अभियान सुकाणू समिती व कार्यकारी समिती या दोन समित्यांद्वारे केली जाईल. त्याची रचना खालीलप्रमाणे असेल:-

५.१ अभियान सुकाणू समिती:-

१) मा. मंत्री (वस्त्रोद्योग), महाराष्ट्र राज्य	-	अध्यक्ष
२) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव (वस्त्रोद्योग)	-	सदस्य
३) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव (कृषि)	-	सदस्य
४) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव (उद्योग)	-	सदस्य
५) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव (सार्वजनिक बांधकाम)	-	सदस्य
६) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव (सार्वजनिक आरोग्य)	-	सदस्य

७) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव (वित्त)	-	सदस्य
८) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव (नियोजन)	-	सदस्य
९) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव (उच्च व तंत्र शिक्षण)	-	सदस्य
१०) उप/सह सचिव (वस्त्रोद्योग)	-	सदस्य सचिव

उपरोक्त समितीच्या रचनेमध्ये बदल करण्याचा अधिकार समिती अध्यक्षाना राहिल.

अभियान सुकाणू समितीची कार्यकक्षा- अभियान सुकाणू समितीला महाराष्ट्र तांत्रिक वस्त्रोद्योग अभियानाच्या घटकांखालील सर्व प्रकारच्या प्रकल्पांना मंजूरी देण्याचे पूर्ण अधिकार राहतील.

५.२ कार्यकारी समिती -

१) अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव (वस्त्रोद्योग)	-	अध्यक्ष
२) आयुक्त (वस्त्रोद्योग), नागपूर	-	सदस्य
३) संबंधित विभागाचे सचिव	-	सदस्य
४) इंडियन टेक्सटाईल असोसिएशनचे एक प्रतिनिधी	-	सदस्य
५) इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी, मुंबईचे एक प्रतिनिधी	-	सदस्य
६) सस्मिरा (SASMIRA) चे एक प्रतिनिधी	-	सदस्य
(७) व्हीजेटीआयचे एक प्रतिनिधी	-	सदस्य
८) डीकेटीईचे एक प्रतिनिधी	-	सदस्य
९) बिट्राचे एक प्रतिनिधी	-	सदस्य
१०) आयसीटीचे एक प्रतिनिधी	-	सदस्य
११) उप/सह सचिव (वस्त्रोद्योग)	-	सदस्य सचिव

उपरोक्त समितीच्या रचनेमध्ये बदल करण्याचा अधिकार समिती अध्यक्षाना राहिल.

कार्यकारी समितीची कार्यकक्षा:-

१) अभियानातर्गत असलेल्या विविध घटकांच्या अंमलबजावणीची तपासणी करण्याची कार्यवाही समिती करील.

२) अभियानाच्या अंमलबजावणीच्या संदर्भात आवश्यक मार्गदर्शन ही समिती करेल. या समितीच्या शिफारशीनुसार तसेच उच्च तंत्र शिक्षण, नियोजन व वित्त विभागाने दिलेल्या अभिप्रायानुसार या मान्यतेने अभियानाच्या अंमलबजावणीसंदर्भात मार्गदर्शक तत्वांबाबतचा शासन निर्णय निर्गमित करण्यात येईल.

३) या व्यतिरिक्त धोरणात्मक दिशा परिभाषित करणे, धोरणे तयार करणे आणि अभियानाच्या उद्दिष्टांचा पाठपुरावा करणे.

४) हे अभियान त्याच्या धोरणात्मक दृष्टिकोनाशी सुसंगत आहे, प्रस्थापित धोरणांनुसार कार्यरत आहे आणि त्यावर परिणामकारक व दक्षतापूर्ण परिवेक्षण केले जात आहे याची खात्री करून घेण्यामध्ये समिती महत्त्वाची भूमिका पार पाडेल.

५) समितीची विस्तृत कार्यकक्षा यथावकाश तयार करण्यात येईल.

५.३ अभियान संचालनालय:-

महाराष्ट्र तांत्रिक वस्त्रोद्योग अभियान राबविण्यासाठी अभियान संचालनालयाची स्थापन करण्यात येईल. सदर संचालनालयात खालीलप्रमाणे अधिकाऱ्यांचा समावेश राहिल :-

१. अभियान संचालक
२. सह अभियान संचालक (कार्यक्रम अंमलबजावणी)
३. संयुक्त अभियान संचालक (संशोधन व नाविन्य)
४. उप अभियान संचालक
५. सल्लागार व विशेषज्ञ.

उपरोक्त अ.क्र.१ ते ४ येथील पदावर वस्त्रोद्योग आयुक्तालयामधील उपलब्ध असणा-या अधिका-यांकडे अतिरिक्त जबाबदारी देण्यात जाईल. तसेच उपरोक्त अ.क्र. ५ येथील सल्लागार व विशेषज्ञ यांची नियुक्ती आवश्यकतेनुसार एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरणांतर्गत प्रस्तावीत करण्यात आलेल्या प्रकल्प व्यवस्थापन एजन्सीमध्ये नियुक्त करण्यात येणा-या सल्लागारांमधून करण्यात येईल.

६. अभियानाचा कालावधी:-

महाराष्ट्र तांत्रिक वस्त्रोद्योग अभियानाचा कालावधी हा आर्थिक वर्ष सन २०२४-२५ ते २०२७-२८ असेल. सदर अभियान पुढे सुरु ठेवण्याबाबत आवश्यकतेनुसार शासन स्तरावर निर्णय घेण्यात येईल.

७. महाराष्ट्र तांत्रिक वस्रोद्योग अभियानाच्या अंमलबजावणीसाठी स्वतंत्र नवीन लेखाशीर्ष उघडण्याबाबतचा प्रस्ताव नियोजन व वित्त विभागास सादर करण्यात येईल.

८. सदर शासन निर्णय उच्च व तंत्र शिक्षण विभागाच्या मान्यतेने तसेच नियोजन विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्र.अनौ.संदर्भ.क्र.५८१/का.१४३१, दि.२७.११.२०२४ तसेच वित्त विभागाच्या अनौपचारिक संदर्भ क्र. अनौ.सं.७५८/२०२४/व्यय-२, दि.०१.०१.२०२५ अन्वये दिलेल्या सहमतीने निर्गमित करण्यात येत आहे.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२५०११७१७०२५९७००२ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने.

(श्रीकृष्ण पवार)

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा.राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मुंबई.
२. मा. मुख्यमंत्री महाराष्ट्र राज्य यांचे अपर मुख्य सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा. मंत्री (सर्व) महाराष्ट्र राज्य यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
४. मा.विरोधी पक्षनेता, महाराष्ट्र विधानपरिषद यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई.
५. मा.विरोधी पक्षनेता, महाराष्ट्र विधानसभा यांचे खाजगी सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, विधानभवन, मुंबई.
६. सर्व मा.खासदार, महाराष्ट्र राज्य.
७. सर्व, मा. वि.प.स./मा. वि.स.स., महाराष्ट्र राज्य.
८. मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई.
९. सर्व अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
१०. प्रधान सचिव (वस्रोद्योग) यांचे स्वीय सहाय्यक, मंत्रालय, मुंबई.
११. महालेखापाल, (लेखा व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र-१, मुंबई/महाराष्ट्र-२, नागपूर.
१२. महालेखापाल, (लेखापरिक्षा) महाराष्ट्र-१, मुंबई / महाराष्ट्र-२, नागपूर.

१३. आयुक्त (वस्त्रोद्योग), वस्त्रोद्योग आयुक्तालय, नागपूर.
१४. संचालक (रेशीम), रेशीम संचालनालय, नागपूर.
१५. अधिदान व लेखाअधिकारी, मुंबई.
१६. वस्त्रोद्योग विभागातील सर्व कार्यासने.
१७. निवडनस्ती (कार्यासन टेक्स-५)